

Hennadii Noha

Taras Shevchenko Institute of Literature
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9273-1596>

У пошуках істини у світі міфів

In search of truth in a world of myths

25–26 жовтня 2024 р. у Харкові відбулася Міжнародна наукова конференція „Сюжет – міф – ідеологема: стратегія трансформації в ранньомодерному дискурсі України”. Співорганізаторами заходу виступили Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної академії наук України, Колегія Патріярха Мстислава та кафедра історії української літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Конференція була присвячена пам’яті видатного літературознавця, академіка НАН України Миколи Сулими, який відійшов у засвіти 26 жовтня 2023 р. У день її відкриття у Свято-Дмитрівському храмі УГКЦ відбулася спеціальна поминальна служба з нагоди річниці упокоєння вченого.

Основне завдання конференції в умовах розв’язаної Російською Федерацією війни проти України її організатори вбачали в долученні до об’єктивного наукового аналізу процесів трансформації історичної пам’яті, в контексті яких відбувалася міфологізація реальних подій, а згодом і перетворення спогадів про них на чинник істотних змін геополітичних орієнтирів. Особливо інтенсивними й далекосяжними були ці процеси в трагічну епоху поглинання українських земель Московським царством (Російською імперією) у XVII–XVIII ст.

Усього на конференції, яка проходила у змішаному форматі, прозвучало 18 доповідей, переважна більшість яких стосувалася

літератури часів Бароко. Кілька доповідачів зосередилися на аналізі середньовічних творів. Після короткого вступного слова організатора заходу й модератора першої секції архієпископа Ігоря Ісіченка доповідь виголосила Віра Сулима (Київ). Її виступ на тему „Старожитні й новочасні сюжети / міфи / ідеологеми (за літературознавчими дослідженнями М. М. Сулими)” розкрив чимало нових аспектів багатогранної наукової спадщини цього вченого. Особливий акцент доповідачка зробила на його працях останнього десятиліття, коли агресивний російський імперіалізм вийшов із тіні та показав своє справжнє обличчя. Академік Сулима посутньо відреагував на захоплення Криму й частини Донбасу серією статей. Їх головний висновок: у середовищі російської творчої інтелігенції (зокрема, серед багатьох письменників) упродовж століть активно розвивалися ідеї про меншовартість української нації, вторинність нашої культури, неповноцінність і нежиттєздатність української державності.

Актуальні і складні питання сучасної вітчизняної медієвістики порушив у своїй доповіді „Мовна модернізація текстів давньої української літератури: за і проти” професор Петро Білоус. Навколо основних положень цього виступу розгорнулася активна дискусія. Зрештою, науковці дійшли згоди, що для різних категорій українських читачів потрібно готувати і публікувати різні за рівнем мовної адаптації тексти давніх творів. І чи не найголовнішим завданням на сьогоднішній день залишається видати в Україні тексти, перш за все середньовічні, мовою оригіналу для наукового вжитку. Рукописи й першодруки давньої української писемної спадщини перебувають у російських архівах. У Росії, з урахуванням її ідеологічних настанов і для наукового обслуговування ідеологеми „руській мір”, реалізовувалися масштабні проекти з видруку киеворуських текстів. Україна у певному сенсі залишається відрізаною від власної історії і культури.

Цікаві новаторські ідеї прозвучали у доповіді Ольги Петренко-Цеунової „Загроза забуття як мотивація творчості в бароковому дискурсі”. Дослідниця зосередилася на новітньому формулюванні й окресленні творчих інтенцій, які стали рушійною силою

барокового мистецтва. Її висновок про те, що давні автори активно переймалися проблемами культурної пам'яті, виглядає досить переконливим. На міждисциплінарному полі побудовано дослідження докторантки Оксани Левицької „Трансформація архетипу козака Мамає в художніх біографіях митців: інтермедіальний аналіз”. Доповідь було представлено у супроводі цікавої, продуманої презентації, що не лише зробило її переконливішою, а й сприяло високому рівню естетичного сприйняття.

Професорка Валентина Соболев з Варшавського університету представила цікаву й надзвичайно актуальну доповідь „Концепція звільнення України (за рукописами Пилипа Орлика)”. Учасники конференції змогли ще раз переконатися, яким активним і послідовним був цей діяч вітчизняної історії. Доповідачка також надала можливість ознайомитися з безцінними раритетами: документами першої половини XVIII ст. з архівів Польщі та Франції. Безперечно, робота над вивченням спадщини нашого гетьмана в екзилі Пилипа Орлика повинна тривати, і головні сподівання у цьому напрямку покладаються, перш за все, на невтомність і наукову самовідданість пані Соболев.

Засідання другої робочої секції відкрила доповідь Дмитра Гордієнка „Трансформації образу Володимира Великого в культурі ранньомодерної України: від Йова Борецького до Теофана Прокоповича”. Науковець послідовно й переконливо представив процес змін у сприйнятті й потрактуванні образу князя-хрестителя в українському культурному середовищі XVII–XVIII ст. Дослідник пов'язує це з тогочасними історичними процесами, катаклізмами нашої величної і трагічної доби. Цю доповідь вдало й посутньо продовжив виступ Ганни Павленко „Міфологізація сюжету про хрещення Русі в драмі «Володимир» Теофана Прокоповича”. Науковиця зосередилася на прийомах і засобах, які використав Прокопович, перекодовуючи середньовічний літописний і житійний текст для потреб свого часу. Власне, вона зобразила процес народження міфу й ідеологеми.

На питаннях цінності історичного знання та моральних, духовних і естетичних аспектах творення історіографічного

тексту зосередився у своїй доповіді „Метафізична аксіологія історії в Літописі Самійла Величка” Назар Федорак. Основні його тези багато у чому перегукувалися з концепціями й гіпотезами, сформульованими у виступі Ольги Петренко-Цеунової. Наталя Пелешенко багатоаспектно і різнопланово представила у доповіді „Міфологема Богдана Хмельницького в українській драматургії від бароко до соцреалізму” центральну історичну постать вітчизняної ранньомодерної доби. Дослідниця обґрунтовано довела, що, починаючи вже з перших художніх (зокрема, й драматургічних) освоєнь цього образу, письменники невтомно й цілеспрямовано огортають його в шати міфу. Упродовж кількох століть змалювання цієї постаті зазнало значних трансформацій, водночас міфологема гетьмана Хмельницького залишається дієвою і продуктивною до наших днів.

Засідання секції, присвяченої середньовічній літературі, відкрила доповідь одесита Євгена Джиджори „Форми взаємодії автора із читачем у середньовічному творі”. Вона відзначалася високим теоретичним рівнем і сміливими новаторськими підходами автора. На прикладі переважно проповідницьких творів науковець описав методи впливу давніх книжників і ораторів на своїх реципієнтів. У центрі уваги Геннадія Ного була літописна спадщина України доби Русі. Доповідь на тему „«Меч покарання» Русі: творення образу Андрія Юрійовича (Боголюбського) у Київському літописі” присвячена аналізу перебігу боротьби між князями Рюриковичами за київський великокняжий стіл і особливу роль у ній заліського князя Андрія Боголюбського, який відмежувався від тогочасних нормативних вимог і поставив за мету стати самодержцем. Його особистий літописець вибудував специфічний для свого часу наратив, покликаний створити образ богообраного правителя.

На широкому контекстуальному полі побудувала свою доповідь „Концепт другого Константинополя в «Повісті про трьох королів-волхвів» Йогана Гільдесгаймського” Олена Пелешенко. Переклад латиномовного твору німецького теолога, побудованого на сюжеті Євангелія від Матвія, відомий на наших теренах

у трьох списках XV–XVII ст. Науковиця досліджує їх на предмет творення міфологем та ідеологем. Висновки дослідниці – цікаві й актуальні. Юрій Пелешенко доповіддю „Концепт святості в агіографічних творах Григорія Цамблака” продовжив свої багаторічні студії на ниві цамблакознавства. Постать митрополита й одного з найобдарованіших книжників доби Пізнього Середньовіччя здобула ще одну продуктивну оцінку. Дослідник розглянув різні варіанти конструювання концепту святості неперевершеним майстром „плетіння слес” і відзначив його послідовність і відданість стилю. Ю. Пелешенко особливо наголосив, що Григорій Цамблак спонукав своїх реципієнтів до наслідування Христа, апостолів та мучеників, закликав страждати тепер, бути милосердними, працювати до поту.

Чергове секційне засідання відкрив Роман Кисельов доповіддю „Образи своїх і чужих у вірцевих текстах киево-могилянського курсу риторики Лазаря Барановича”. Великою заслугою доповідача стало те, що він увів у науковий літературознавчий обіг досі не відомий в Україні латиномовний текст, який належав перу видатного церковного і політичного діяча XVII ст., автора польсько- й українськомовних віршів, проповідей, богословських трактатів. Науковець акцентував, що московити зазвичай фігурують у зразках промов з риторики як „чужі”. Переконливості доповіді сприяла продумана слайдова презентація. Постаті іншого знаного діяча XVII ст. Іоанікія Галятівського присвятила свій виступ професорка Олена Матушек. Її доповідь „Колективна пам’ять Київської митрополії у передмовах Іоанікія Галятівського” була сфокусована на поняттях історичної та колективної пам’яті, які книжник розгортав у своїх численних працях: „Ключ разуміня”, „Небо новое”, „Месія правдивий” та багатьох ін. Один з основних висновків науковиці: Галятівський є новим, суто бароковим, типом автора.

Специфіку міжцерковних контактів і протистоянь ранньомодерної доби представив Руслан Ткачук у доповіді „Унійна парадигма історіографії Руської церкви у полемічному дискурсі України XVII ст.”. Фахівець із української полемічної прози

закцентував на успішних та невдалих спробах греко-католицьких мислителів апелювати до давніх тісних зв'язків церкви України-Русі з римським престолом. Знані українські неолатиністи Мирослав та Олександра Трофимуки розглянули низку цікавих і актуальних проблем у своїх спільній доповіді „Політичний заповіт 1710–1720: міф чи прагматичний план?”. Науковці детально проаналізували історико-документальну спадщину Пилипа Орлика, висунули кілька сміливих гіпотез про його плани й візію майбутнього України. Акцентовано було на його титанічній роботі з європейськими дипломатами та монархами з метою створення антимосковської коаліції та відновлення державного статусу України.

Завершальну доповідь на харківській конференції виголосив архієпископ Ігор Ісіченко. Тема його виступу: „Сюжет про хрещення княгині Ольги в бароковій прозі”. Доповідач зосередився на спробах ранньомодерних письменників маніпулювати даними про час, місце й обставини хрещення великої київської княгині Ольги у X ст. з метою максималізації статусу цієї події. Він, зокрема, чітко обґрунтував, що оповідь про константинопольського імператора Костянтина VII Багрянородного як хресного батька Ольги має міфологічний характер.

Наприкінці роботи Міжнародної наукової конференції „Сюжет – міф – ідеологема: стратегія трансформації в ранньомодерному дискурсі України” відбулася жвава і результативна дискусія. Учасники й гості заходу відзначили високий рівень і актуальність доповідей, наголосили на необхідності продовження наукових зустрічей дослідників давньої української літератури саме у такому – харківському – форматі. Конференція стала достойним вшануванням пам'яті визначного літературознавця Миколи Сулими.